

تعهدات اخلاقی نویسندگان مقالات

دکتر فریدون عزیزی، دکتر آرش اعتمادی *

* مرکز تحقیقات غدد درون‌ریز و متابولیسم، دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی

دید می‌شود، چراکه در مواردی کسی متوجه آن نمی‌شود. در دو تخمین جداگانه، Lock گزارش کرده است که یک چهارم تا نیمی از پژوهشگران پزشکی با یک یا دو مورد فریب (Fraud) برخورد داشته‌اند و ۲۵٪ درصد از پروژه‌های تحقیقاتی پزشکی به نحوی آلوده به فریب هستند (۲). بر طبق پاره‌ای بررسیها، حدود یک پنجم مقالات منتشر شده به نحوی انتشار دوباره محسوب می‌شوند. حدود یک پنجم نویسندگان مقالات در واقع کاری برای مقاله نکرده‌اند، و فقط ۵ درصد تعارضات منافع توسط نویسندگان آشکار می‌شوند (۳).

این که آیا غفلت‌های کوچکتر همچون عدم رعایت اصول تالیف یا (authorship)، ارسال دوباره (Duplicate submission) یا تعارض منافع (Conflict of interests) هم در ردیف فریب و سرقت علمی (Plagiarism) قرار می‌گیرند یا خیر مورد اتفاق نظر نیست و به همین دلیل برخی ترجیح می‌دهند اصطلاح عدم صداقت علمی (Scientific dishonesty) را به کار برند (۲). گروه‌های بسیاری سعی کرده‌اند با جمع‌بندی نظرات صاحب‌نظران، اصول اخلاقی انتشار پژوهش‌ها را در قالب‌های مشخصی تعریف کنند. یکی از پذیرفته شده‌ترین بیانیه‌ها در این مورد، راهنمای رفتار درست در انتشار (Good Publication Practice) است که توسط کمیته اخلاقی انتشار (Committee on Publication Ethics: COPE) تدوین شده است (۴). این راهنما در ۱۰ شاخه به تبیین اصول انتشار پژوهشی پرداخته است که عبارتند از: طراحی و تایید اخلاقی، آنالیز داده‌ها، تالیف، تعارض منافع، داوری، انتشار دوباره، سرقت، وظایف سردبیران، ارتباط به رسانه‌ها و آگهی‌ها. انجمن بین‌المللی سردبیران نشریات علوم پزشکی نیز در بیانیه خود (موسوم به بیانیه ونکوور) در این مورد به رایج‌ترین طریق پرداخته است (۵) و مشابه این موارد در معاهده تهران (۶) نیز

رعایت اصول اخلاقی در طراحی و اجرای انواع پژوهش‌ها از اصول اولیه تحقیق است، ولی این به تنهایی کافی نیست و هنگام انتشار نتایج تحقیق نیز باید به دقت اصول اخلاقی مورد توجه محقق قرار گیرد. در طراحی و اجرای تحقیق، رعایت صداقت و امانت علمی، در نظر گرفتن باورهای رفتار و نظام اجتماعی، صداقت هنگام بازبینی مطالب موجود در پیشینه تحقیق و در نتایج پژوهش، دقت در حسن استفاده از بودجه، توجه به رفاه اعضای گروه تحقیق و اجتناب از ایجاد ناراحتی برای آنان ضروری است. در تجربیات انسانی توجهی خاص به اساس اصول الهی و بین‌المللی و معیارهای شغلی و حقوق فردی و انسانی شامل رعایت آزادی فردی، حق انتخاب فردی، رعایت حفظ اسرار، حق آزادی اجتناب از آسیب‌های احتمالی در جریان پژوهش، حق تصمیم‌گیری و انتخاب بین خطر عدم انجام بررسی با خطراتی که ممکن است در نتیجه انجام تحقیق بر فرد وارد شود، رعایت حقوق افراد نابالغ یا بالغین که از نظر روانی نقص دارند و جلوگیری از خطرات احتمالی به سلامت افراد تحت بررسی در معاهده هلسنکی و سایر بیانیه‌های جهانی مرتبط با اخلاق در پژوهش آورده شده است (۱). رعایت اخلاق در انتشار، جنبه بسیار مهمی از پژوهش‌های پزشکی را تشکیل می‌دهد. این جنبه برجسته، متأسفانه بعضی از اوقات خواسته یا ناخواسته مورد غفلت قرار می‌گیرد. علل این غفلت از تحت فشار بودن برای انتشار نتایج مثبت تا ناآگاهی از اصول اخلاقی انتشار، متغیر است. به نظر می‌رسد وسعت بی‌توجهی به اخلاق در انتشار پژوهش‌های پزشکی بیشتر از چیزی باشد که معمولاً کشف یا

آدرس نویسنده مسئول: تهران، بیمارستان آیت‌الله طالقانی، مرکز تحقیقات غدد درون‌ریز و متابولیسم، دکتر فریدون عزیزی (email: azizi@erc-iran.com)

این مقاله با توافق سردبیران، در مجله پژوهش در پزشکی و مجله غدد درون‌ریز و متابولیسم ایران به طور همزمان چاپ می‌شود.

ارسال می‌دارید، در حقیقت مجله مورد نظر صاحب آن مقاله است، تا زمانی که شما اعلام کنید که از چاپ مقاله خود در آن مجله منصرف شده‌اید. امید است این تذکر از انجام چنین رفتار خلاف بر اخلاق پژوهشی جلوگیری نماید. مجله پژوهش در پزشکی از دریافت مقالات بعدی شما معذور است.

• هنگامی که نامه مشابهی برای نویسنده دیگری که مقاله را برای مجله دیگری نیز ارسال داشته، فرستاده می‌شود نویسنده مقاله پاسخ می‌دهد که "احتراماً در پاسخ به نامه شما به استحضار می‌رساند نظر به این که حدود شش ماه از ارسال مقاله مذکور به آن مجله گذشت و اینجانب هیچ گونه پاسخی (حتی اعلام وصول) دریافت نداشتم، لذا حق خویش دانستم که مقاله را برای مجله دیگری ارسال کنم، عدم پاسخ‌گویی دفتر مجله نویسندگان را ملزم به ارسال آن به مجلات دیگر می‌نماید. ... در پایان ضمن تشکر مراتب انصراف کامل خویش را از چاپ مقاله مذکور در مجله پژوهش در پزشکی اعلام می‌دارم و خاطر نشان می‌سازم که ملاحظات Ethics فرآیندی دو جانبه است."

مطلب کاملاً مشخص است. هنگامی که نویسنده‌ای مقاله‌ای را برای چاپ در یک مجله علمی ارسال می‌دارد، تا زمانی که اعلام نکرده که از چاپ مقاله خود در آن مجله انصراف داده است، مجله صاحب آن مقاله است. در صورتی که نویسنده هیچ گونه اطلاعی از سرنوشت مقاله ندارد باید با دفتر مجله تماس حاصل کند و از سرانجام مقاله خود مطلع باشد. امروزه بسیاری از مجلات داخل کشور حداکثر ظرف ۶ ماه نتیجه داوری را به نویسنده اعلام می‌نمایند ولی اگر به دلایل مختلف مدت طولانی‌تری برای داوری مقاله به طول انجامد، باز هم مجوزی برای ارسال مقاله به مجله دیگری نیست مگر این که نویسنده به طور کتبی مراتب انصراف خود را اعلام نماید. امروزه در بسیاری از مجلات خارجی و چند مجله داخلی با ارتباط اینترنتی و مکاتبات از طریق پست الکترونیکی از مشکلات فوق و طول مدت داوری و ارتباطات کاسته شده است.

باعث کمال تاسف است که گاهی نویسندگان هیچ گونه اطلاعی به سردبیر مجله اول نمی‌دهند و مقاله در دو مجله در فاصله زمانی کوتاهی به چاپ می‌رسد. نظیر این مطلب در مورد مقاله‌ای که برای پژوهش در پزشکی ارسال شده بود اتفاق افتاد که اگر مسئول دفتر، مجله ناباروری را ندیده بود مقاله علاوه بر آن مجله در مجله پژوهش در پزشکی نیز به چاپ می‌رسید.

توسط سردبیران نشریات علوم پزشکی ایران تصریح شده است. آنچه در تمام این بیانیه‌ها و راهنماهای ذکر شده مشترک است، این است که جز در مواردی که سردبیران دو یا چند نشریه به دلیلی لازم بدانند، انتشار و ارسال مطالب برای بیش از یک نشریه مجاز نیست و علاوه بر این که باعث اتلاف انرژی و وقت می‌گردد، اعتماد خوانندگان را به اصیل بودن مطالب خدشه‌دار می‌کند. نمونه‌هایی از بی‌توجهی به این اصول اخیراً در مجلات پژوهش در پزشکی و غدد درون‌ریز و متابولیسم ایران مشاهده شده که در زیر به آنها اشاره می‌شود:

ارسال مقاله به دو مجله مختلف:

• سردبیر مجله پژوهش در پزشکی در مورد یکی از مقالات به نویسنده مقاله می‌نویسد "مقاله سرکارعالی در تاریخ ۸۲/۱۰/۶ دریافت شد و نتیجه داوری مقاله در تاریخ ۸۲/۳/۲۵ برای سرکارعالی ارسال و درخواست اعمال اصلاحات در مقاله شده است. مقاله اصلاح شده را شما در تاریخ ۸۳/۵/۱۹ برای مجله ارسال داشتید و مقاله در روند ویرایش و چاپ قرار گرفت که متأسفانه در شماره دوم، سال پنجم، بهار ۱۳۸۳ مجله باروی و ناباروری مقاله‌ای از سرکار عالی و همکاران تحت همان عنوان به چاپ رسد که بیش از ۸۰ درصد مطالب و منابع آن مشابه مقاله ارسالی شما به مجله پژوهش در پزشکی است. به استحضار می‌رساند که فرستادن مقالات مشابه به طور همزمان برای دو مجله مختلف به شدت مذموم و برخلاف Research Ethics است. مجلات پزشکی داخل کشور مشکلات عمده‌ای از نظر جلب نظر داوران مناسب و روندهای اداری برای داوری و انتشار مقالات دارند و زحمات زیادی برای این که مقالات به نحو مناسبی در حداقل وقت داوری شوند، وجود دارد. انجام چنین مسایل خلاف اخلاق پژوهشی مشکلات این مجلات را صد چندان می‌کند. امید است در زندگی حرفه‌ای علمی خود به این نکات بسیار مهم توجه فرمایید. در ضمن مقاله سرکار عالی بایگانی می‌شود."

• نمونه دیگری از این مشکل در نامه سردبیر به نویسنده دیگری آورده شده است "مقاله حضرتعالی اولاً بدون اجازه همکار مقاله به دفتر مجله ارسال شده است و ثانیاً همزمان برای مجله دیگری ارسال شده که در دست چاپ است. این امر خلاف اصول اخلاق در تحقیقات است. سرکار عالی باید توجه داشته باشید که برای داوری یک مقاله زحمات زیادی کشیده می‌شود و زمانی که مقاله‌ای را برای مجله‌ای

برخورد با این مسأله است. پذیرش قبح ارسال و انتشار دوباره و همکاری با سایر مجلات برای آشکار شدن و سد شدن این اعمال، راهی است که می‌تواند به کمتر شدن یا حذف نسبی آنها بیانجامد.

در این راه می‌توان توصیه‌های زیر را مفید دانست:

- نشریات حتماً هنگام دریافت مقاله، وجود نامه‌ای با امضای کلیه نویسندگان، که اصل بودن و صحت مقاله و عدم ارسال آن برای نشریه دیگر را تأیید می‌کند، لازم بدانند. این نامه راه را بر انکار و توجیه عدم اطلاع از قبح این عمل می‌بندد و محملی قانونی برای مقابله با آن فراهم می‌کند.

- با موارد انتشار یا ارسال مجدد باید با صراحت برخورد کرد. این برخورد از توضیح خواستن از نویسندگان آغاز می‌شود و می‌تواند بر اساس شدت مورد و مدارک موجود به رد مقاله، اطلاع دادن به دانشگاه یا محل کار نویسنده و تحریم مقالات وی بیانجامد. BMJ، برای مثال، چنین مقالاتی را به طور اتوماتیک رد می‌کند (۱۱). گرچه اثبات چنین اقداماتی همیشه آسان نیست ولی اگر فردی در مورد ارسال مقاله‌اش دروغ بگوید، ممکن است در مورد نتایج مطالعه‌اش هم دروغ بگوید و با توجه به اینکه فقط درصدی از چنین مواردی کشف می‌شوند لازم است با موارد مستند برخوردی جدی انجام شود تا هزینه این اقدام به نسبت منافعش بالا رود. می‌توان گفت که در مواردی که قصد واقعی برای فریب سردبیران از سوی نویسنده در کار نباشد، تحریم کوتاه مدت بر تحریم‌های دائمی ارجحیت دارد. گرچه به نظر می‌رسد در مورد مجلات غیرتخصصی، به دلیل وجود گزینه‌های فراوان برای نویسندگان، تحریم چندان کارساز نباشد، مگر اینکه از طرف سایر نشریات نیز مورد حمایت قرار گیرد (۶).

- نشریات می‌توانند چنین مواردی را به هم اطلاع دهند. در سطح بین‌المللی مراکزی چون WAME (World Association of Medical Editors)، COPE، CSE (Council of Sciences Editors)، در سطح منطقه‌های EMAME (Eastern Mediterranean Association of Medical Editors) و در ایران انجمن سردبیران نشریات علوم پزشکی برای مبادله اطلاعاتی از این دست سودمند هستند.

- نشریات با شرکت در بانکهای اطلاعاتی مقالات و مجلات و ایجاد وبسایت‌های به روز، امکان کشف مقالاتی که قبلاً چاپ شده‌اند را فراهم نمایند. فعالیتهای کمیسیون

- در دو مورد داوران مجله غدد درون‌ریز و متابولیسم ایران، اطلاع دادند که مقاله ارسالی برای داوری را اخیراً برای مجله دیگری داوری کرده‌اند. در هر دو مورد نویسندگان قبول کردند که مقاله را برای مجله دیگری نیز ارسال کرده‌اند و نکته تاسف‌آور این که در تماس با یکی از مجلات یکی از مسئولین نشریه این موضوع را امری عادی دانست که در خیلی از موارد اتفاق می‌افتد!

چاپ مضاعف مقاله (Redundant publication)

در بعضی موارد دیده می‌شود که نویسنده‌ای قسمت عمده‌ای از مقاله‌ای را که در یک مجله به چاپ رسانده در مجله دیگری نیز منتشر می‌کند. امکان کنترل این وضعیت نیز برای اکثر سردبیران و داوران موجود نیست. به عنوان مثال داوری به سردبیر مجله اطلاع داد که نظیر مقاله‌ای که برای داوری داده شده بود، ۹ ماه پیش از طرف مجله دیگری داوری کرده است. با مراجعه به مجله یاد شده مشخص شد که مقاله‌ای با حدود ۱۰ درصد تعداد بیمار کمتر ولی با همان شیوه و روش تحقیق به چاپ رسیده و به جز برخی اعداد و ارقام، بیش از ۸۵ درصد مقاله شامل مقدمه، روش تحقیق، نتایج، بحث و منابع شبیه مقاله چاپ شده است.

چه باید کرد؟

مسأله ارسال و انتشار دوباره سال‌هاست که در مجلات بین‌المللی پزشکی مطرح است و مجله New England با تدوین قانون اینگلفینگر (۷) از پیشگامان برخورد با آن به شمار می‌رود. در کشور ما، با افزوده شدن بر تعداد مجلات و افزایش مقالات و پژوهش‌های پزشکی و نیاز محققین به مقالات برای پیشرفت و ارتقاء، این مشکل در حال شدت یافتن است. مشخص است که یافتن مواردی از ارسال یا انتشار دوباره کار آسانی نیست. راهکار مشخص و یکسانی وجود ندارد که بتوان آن را توصیه کرد و اکثر موارد همچنان به طور اتفاقی کشف می‌شوند. جستجوی مدلاین یا سایر بانک‌های اطلاعاتی (در مورد مقالات ایرانی ایندکس مدیکوس ایرانی) (۸)، پارس مدلاین (۹) یا ایران مدکس (۱۰) هم وقت‌گیر است و هم نمی‌تواند دقیق و کامل باشد. به علاوه در بانکهای اطلاعاتی، اطلاعات در مورد مقالات ارسال شده وجود ندارد و اغلب اثبات ارسال دوباره کاری دشوار است.

در تمام این موارد بهترین راه حل وجود ارتباط سازنده بین نشریات پزشکی و اتخاذ سیاست مشابه از طرف آنان برای

است، به خصوص در صورتی که مجله تمایل به فهرست شدن در نمایه‌های بین‌المللی و توزیع گسترده تر داشته باشد، مشکلاتی را برای آنان ایجاد کند. برای رسیدن به وضعیت مطلوب ارسال و داوری مقالات راه درازی در پیش است که جز با همکاری محققین و پژوهشگران و اساتید محترم امکان پذیر نیست. رسالت مهم دانشمندان و فرهیختگان کشور تولید علم و ارتقا سطح علمی کشور است و در این راه عزم ملی و بسیج همگانی ضروری است که جز با توکل به ذات لایزال الهی، اعتقاد، اخلاص، همکاری، همراهی و تعامل حاصل نمی‌گردد.

نشریات وزارت بهداشت در راستای تکمیل بانک اطلاعاتی در حال ایجاد خود نیز می‌تواند گام مؤثری باشد.

• گرچه انتشار به دو زبان مختلف، به خصوص هنگامی که حوزه انتشار مجلات متفاوت است، از موارد مجاز انتشار دوباره محسوب می‌شود، نویسندگان موظفند این موضوع را به سردبیر اطلاع دهند و مقاله‌ای را که اول چاپ شده در مقاله دوم ذکر کنند. رعایت این نکته از سوی سردبیران مجلات انگلیسی داخلی به بهبود استانداردهای انتشار در کشور می‌انجامد. در ضمن این سردبیران باید توجه داشته باشند که انتشار دوباره مقاله‌ای که قبلاً به زبان انگلیسی در مجله‌ای بین‌المللی چاپ شده، ممکن

REFERENCES

1. World Medical Association. Declaration of Helsinki. Available at the following address: <http://www.wma.net/e/approvedhelsinki.html>.
2. Lock S. Fraud in medical research. *Issues Med Ethics* 1997; 5(4): 112-15.
3. Smith R. Publications ethics: an embarrassing amount of room for improvement [Slides on internet]. London: British Medical Association. 2002. available at the following address: <http://bmj.bmjournals.com/talks/fraudcardiff/>
4. Committee on Publication Ethics (COPE). Guidelines on Good Publication Practice. 2003. available at the following address: www.publicationethics.org.uk/guidelines/reports/2003/2003pdf15.pdf
5. Davidoff F, Godlee F, Hoey J, Glass R, Overbeke J, Utiger R, et al. International Committee of Medical Journal Editors. Uniform requirements for manuscripts submitted to biomedical journals. *J Am Osteopath Assoc* 2003; 103(3): 137-49.
6. انجمن سردبیران نشریات علوم پزشکی ایران. معاهده تهران: شرایط مطلوب مقالات ارسالی برای نشریات علوم پزشکی ایران. مجله غدد درون ریز و متابولیسم ایران ۱۳۸۱؛ سال ۴، شماره ۱.
7. Relman AS. The Ingelfinger Rule. *N Eng J Med* 1981; 305(14): 824-6.
8. فهرست خلاصه مقالات علوم پزشکی کشور (Iranian Index Medicus). مرکز تحقیقات غدد درون ریز و متابولیسم دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی، تهران، ۱۳۷۹.
9. Parsmedline [database on the internet]. C2003-2004- [cited 2005 Feb 19]. Available at the following address: <http://www.parsmedline.net/>
10. Iranmedex [database on the internet]. C2003-2004- [cited 2005 Feb 20]. Available at the following address: <http://www.iranmedex.com/>
11. World Association of Medical Editors (WAME). Duplicate submission. Chicago, 2002. Available at the following address: <http://www.wame.org/duplicate.html>.